

לגעת בעבר

'Saving the Stones' – תוכנית לימודים בינלאומית להכשרה בשימור מעשי במסגרת המרכז הבינלאומי לשימור, ע"ש העיר רומא

עם סיום השלב הראשון של פעולות שימור ושיקום, בחודש אפריל השנה, נפתחו שעריו של מבנה מרכז השימור הבינלאומי על שם העיר רומא. זהו המוסד הראשון בארץ שבו מתקיימות הכשרות בשימור תיאורטי ומעשי. מאז פתיחתו נערכים במבנה קורסים ומגוון פעילויות להכשרת משמרים מהארץ ומהעולם. זהו פרויקט משותף לרשות העתיקות, החברה לפיתוח עכו העתיקה ועיריית עכו. שיקום המבנה התאפשר הודות לתרומה נדיבה של עיריית רומא בעקבות שותפות ארוכת שנים עם השגרירות האיטלקית. גולת הכותרת של הפעילויות היא **Saving the Stones** – תוכנית בינלאומית להכשרה בסיסית בלימודי השימור, הכוללת התנסות מעשית. במסגרתה משתתפים סטודנטים צעירים מרחבי העולם ומישראל הלומדים על שימור אתרים ארכיאולוגיים והיסטוריים ברחבי ישראל. זוהי תוכנית לימודים ייחודית וראשונה מסוגה בישראל והיא מודרכת בעיקר על ידי מומחי השימור והארכיאולוגים של רשות העתיקות. למצטיינים תינתן אפשרות להשתלב בעבודות השימור במסגרת הפרויקטים של רשות העתיקות. משך התוכנית חמישה חודשים והיא נפתחת

פעמיים בכל שנה – באביב ובסתיו. לתוכנית שותפה חברת "מסע" של הסוכנות היהודית. עד כה השתתפו בתוכנית סטודנטים מישראל, פולין, רוסיה, ארה"ב, אנגליה, פנמה, פורטוגל, ארגנטינה, מקסיקו ופורטו ריקו. ההכשרה המקצועית כוללת סדנאות בשימור אבן, חומרי מליטה, עץ, מתכות ועוד. מומחי השימור של רשות העתיקות מניחים את התשתית לפעילויות ההכשרה והלימודים התיאורטיים והמעשיים בתחום. רשות העתיקות רואה בתוכנית חלק מפעילותה המקצועית בהקנותה למשתתפים את הזכות לגעת, לחקור, לטפל ולשמר את המורשת העשירה הייחודית של ישראל. מעבר ללימוד המקצוע תורמת עבודת המשתתפים להנחלת המורשת לדורות הבאים ומגבירה את המודעות לשימור בישראל. הפעלת התוכנית תורמת לקידומה ולהצבתה של עכו כמרכז הכשרה בינלאומי, בתקווה שצעירים רבים מישראל ובמיוחד מעכו יוכלו להשתלב בלימודים ולהצטרף בעתיד כמומחים לביצוע עבודות שימור בעכו וברחבי ישראל. התוכנית קיבלה את חסות הוועד הישראלי לאונסקו.

שלי אן-פלג, מנהלת המרכז הבינלאומי לשימור

לפרטים נוספים: www.antiquities.org.il/akko

שונות

פעילות
חינוכית

תצוגות
ארכיאולוגיות

מינהל
שימור

חפירות
ארכיאולוגיות

חפירות ארכיאולוגיות

ממצאים נדירים נתגלו בחפירות רשות העתיקות בתעלת ניקוז מימי הבית השני

בעבודות רשות העתיקות בתעלת ניקוז בת 2000 שבין עיר דוד לגן הארכיאולוגי של ירושלים, התגלו פעמון זהב, חרב של חייל רומאי בנדנה וחריטה של מנורת בית המקדש על כלי אבן. התעלה שימשה מנהרת מסתור לתושבי ירושלים מפני הרומאים, בתקופת חורבן בית המקדש השני.

ירושלים באזור קשת רובינזון ואיבד את פעמון הזהב אשר נפל מבגדו אל תוך תעלת הניקוז שמתחת לרחוב.

מן המקורות ידוע כי הכהנים הגדולים, אשר שירתו בבית המקדש, נהגו לתלות על שולי מעילים פעמוני זהב. כך למשל בפרשת 'תצווה' בספר שמות מופיע תיאור מעילו של הכהן הגדול, אהרן הכהן: "כליל תכלת, מעשה אורג כפי תחרה. ועשית על שוליו רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני על שוליו סביב, ופעמוני זהב בתוכם סביב". ייתכן אם כן שפעמון היה שייך לאחד הכהנים הגדולים, אולם אין זה ודאי.

תעלת הניקוז מובילה מבריכת השילוח שבעיר דוד לכיוון הכותל המערבי, בגן הארכיאולוגי של ירושלים. במהלך חפירה ארכיאולוגית בתעלה נתגלו פעמון זהב נדיר שבקצהו לולאה קטנה, חרב בת 2000 שנה, עשויה ברזל ונתונה בתוך נדן עשוי עור וכלי אבן שעליו חריתה של מנורה. החפירה מתנהלת באתר מטעם רשות העתיקות בשיתוף רשות הטבע והגנים ובמימון עמותת אלע"ד.

לדברי מנהלי החפירה מטעם רשות העתיקות, הארכיאולוגים אלי שוקרון ופרופ' רוני רייך מאוניברסיטת חיפה, "נראה שהפעמון נתפר על בגד שלבש איש רם מעלה בירושלים של סוף ימי הבית השני (המאה הראשונה לספירה). הפעמון נחשף בתוך תעלת הניקוז הראשית של ירושלים מתקופה זו, בין שכבות העפר שנערמו על קרקעית התעלה. תעלת הניקוז נבנתה ונחצבה לאורך הכותל המערבי של הר הבית, על תחתית המדרון היורד אל ערוץ הטיירופיאון. התעלה ניקזה את מי הגשמים מחלקי העיר, דרך עיר דוד ובריכת השילוח אל ערוץ הקידרון."

באזור החפירה, מעל תעלת הניקוז, נמצא הרחוב הראשי של ירושלים שעלה מבריכת השילוח שבעיר דוד והמחלף הבנוי שדרכו נכנסו אל הר הבית, וששרידו מוכר כ'קשת רובינזון'. האיש רם המעלה הלך ככל הנראה ברחובה של

* האבן שעליה חרוטה דמות המנורה והפעמון. צילומים: ולדימיר נייחין.

חפירות ארכיאולוגיות

הבית. על פי השערת החוקרים עובר אורח שראה את המנורה לנגד עיניו והתפעל מיופיה, חרת את רשמיו על אבן, ולאחר מכן הותיר את יצירתו בצד הדרך, מבלי לשער שתמצא לאחר 2000 שנה.

* החרב ועליה שאריות הנדן. צילום: קלרה עמית, באדיבות רשות העתיקות.

עוד נחשפו ממצאים מרגשים המקימים לתחייה את סיפור חורבן בית המקדש השני.

נמצאה חרב בת 2000 שנה, עשויה ברזל ונתונה בתוך נדן עשוי עור. כן נמצאו חלקים מן החגורה שבה נישאה החרב. לדברי שוקרון ופרופ' רייך, "ייתכן שהחרב הייתה שייכת לאיש חיל הרגלים מחיל המצב הרומי שישב בארץ ישראל עם פרוץ המרד הגדול ברומאים, בשנת 66 לספירה. השתמרות החרב מפגיעה בטיבה: לא רק באורך (כ-60 ס"מ), אלא גם בהשתמרות נדן העור (חומר שטיב השתמרותו רע בדרך כלל), ומעט מעיטוריו".

בעפר שמתחת לרחוב, בצד תעלת הניקוז, נמצא כלי אבן שעליו חריתה נדירה של מנורה. לדברי שוקרון ופרופ' רייך, "מעניין, כי אף שזהו תיאור של מנורת שבעת הקנים, כאן מופיעים רק חמישה קנים. לתיאור בסיס המנורה יש חשיבות רבה, שכן הוא מבהיר כיצד נראה הבסיס של המנורה המקורית, שכנראה היה דמוי חצובה". חשיבות רבה מיוחסת למציאת כלי האבן כה סמוך להר

מינהל שימור

ארכיאולוגיה, שימור ופיתוח בתלים קולטי קהל

מטרת הסדנה הייתה לנהל רב-שיח בין מגוון בעלי המקצוע במגוון הגופים האמונים על שמירת התלים והצגתם לקהל.

הרב-שיח המתמשך, שתחילתו לפני זמן רב הוא חלק מתהליך ארוך של התבגרות שהביא להכרה כי הפתרון המסתמן נעוץ באיזון הולם בין החפירה, השימור, הפיתוח וההצגה המתאפשרים בשילוב נכון של מקצועיות, אתיקה ושיתוף פעולה של מגוון אנשי המקצוע.

* מגידו, שנת 1963.

התלים המקראיים הנחקרים מזה 120 שנים מציבים בעשור האחרון אתגר בתחום פעולות הגנה, שימור, פיתוח וקליטת קהל נוסף על האתגר בתחום המחקר הארכיאולוגי. לאחר שנים של הזנחה פיזית של השרידים הארכיאולוגיים במרבית התלים עולה בדורנו המודעות לסוגיות ההגנה והשימור וחיפוש פתרונות ראויים שישמרו את התלים לדורות הבאים, בד בבד עם השאיפה לקרבם אל הקהילות שחיות בסביבתם והצגתם למבקרים.

ב-31 במאי התקיימה סדנה לאנשי מקצוע בגן לאומי תל מגידו. בנושא 'ארכיאולוגיה, שימור ופיתוח בתלים קולטי קהל'.

מקצת הסוגיות שעלו בסדנה:

- חשיבותן של החפירות הארכיאולוגיות והדילמות העולות מהן בתחום השימור ובניסיון הצגתם לקהל.
- כיצד להעביר את ה'סיפור' המגולם בשרידים הארכיאולוגיים שלרוב אינו אטרקטיבי.
- מהם הכלים העומדים לרשותנו? מה לשמר? מה לשחזר? מה להמחיש?
- טובת התל מול טובת התייר.

מינהל שימור

פרויקט קהילתי של נאמני שימור בצפת העתיקה

הפרויקט שהחל בשנת 2009 צפוי להימשך שלוש שנים. בשלב הראשון נערכה סדרת מפגשים לגיבוש קבוצת תושבים שבה הוצגו נושאים נבחרים הנוגעים למורשת צפת: היסטוריה, ארכיאולוגיה ושימור. לקראת סיום שנת פעילות זו תציג הקבוצה פרויקטים אחדים שבהם יעסקו חברה בהמשך. בכוננת יוזמי התכנית להרחיב את היקף הפעולות הקהילתיות במטרה לקרב קהילות נוספות למורשת ההיסטורית של העיר ולקדם מעורבות מעשית-מקצועית בתחום שימור המורשת.

נאמני השימור בסדנה. באדיבות רשות העתיקות. *

מרחב צפון ברשות העתיקות בשיתוף עיריית צפת, המחלקה לשירותים חברתיים במשרד השיכון באמצעות פרויקט שיקום השכונות ועמותת 'לבנות ולהיבנות' חברו ליצירת פרויקט מיוחד ויוצא דופן בשם 'נאמני שימור למורשת העיר צפת'. את הפרויקט מטעם רשות העתיקות מובילים: מחוז גליל מזרחי וגולן, מינהל שימור והמרכז הארכיאולוגי גליל.

בצפת העתיקה שלובים מרקם עירוני עתיק, מורשת אדריכלית היסטורית וחיים מודרניים. העיר העתיקה בצפת היא אחת הערים העתיקות שהשתמרו בישראל ומשמשת מרכז רוחני יהודי. המורשת האדריכלית הרחבה שהשתמרה בעיר, שאת עיקרה ניתן לייחס למאה ה-16 לספירה, היא ייחודית ומשקפת את אורחות החיים בעיר בעבר. מורשת מופלאה זו של העיר צפת ראויה להכרה לאומית ואף בינלאומית ולבטח ראויה להגנה ולשימור.

עיקר מטרתו של פרויקט 'נאמני שימור למורשת העיר צפת' הוא קירוב הקהילה למורשת ההיסטורית של העיר: העמקת המודעות לעבר העשיר של העיר ולמגוון ההיבטים של שימור המורשת בצפת העתיקה. קבוצת הנאמנים למורשת העיר תהיה מעורבת בתהליכי השימור והפיתוח. ובמעורבותה תוכל להשפיע על דמות העיר העתיקה ועל נכסי המורשת בצפת. תרומתה של הקבוצה לשימור המורשת בצפת תעשה בדגש על קידום ועידוד הידברות על עתידה של העיר בין התושבים לבין עצמם ובין התושבים לרשויות בצפת העתיקה.

תצוגות ארכיאולוגיות

"משקל לשקל": כסף מימי קדם ועד ימינו

תצוגה ארכיאולוגית חדשה נפתחה במשרדי בנק מזרחי טפחות ברמת גן

66 לסה"נ השתמשה האוכלוסייה בארץ במטבע כסף, ה"שקל" מהעיר צור שבדרום לבנון, וב"פרוטה" - מטבע ברונזה קטן, לעסקאות יום-יומיות. מקורות בני התקופה מספקים מידע רב על יוקר המחיה: שכר יומי של רב היה 2 דינר כסף, כיכר לחם עלה 16 פרוטות ברונזה (דינר היה שווה 192 פרוטות), ואמפורת שמן זית עלתה 4 דינרים כסף. ביקור בבית מרחץ עלה פחות מפרוטה, אך ערכת קוסמטיקה של אישה עשירה יכולה הייתה להגיע לשווי של כ-500 מטבעות זהב. עד למאה ה-19 לסה"נ, חברות רבות בעולם כלל לא השתמשו במטבעות. במקום זאת, הן השתמשו ב"כסף פרימיטיבי" חפצים בעלי ערך מוסכם בסחר חליפין. בחלק של התערוכה, העוסק בהמצאת הכסף והמטבעות יש מספר דוגמאות של החפצים המרתקים הללו מפרס, אפריקה, דרום-אמריקה וסין, באדיבות מוזיאון ארץ ישראל, תל-אביב. **רוברט קול, אוצר התערוכה מטעם רשות העתיקות**, מספר כי "בעת העתיקה היו היהודים בין העמים היחידים שהתנגדו להצגת דיוקן השליט על מטבעות. זאת, בשל הדיבר השני בעשרת הדיברות, האוסר על עשיית פסל ותמונה. על כן, במטבעות היהודים שמוצגים בתערוכה, לא ניתן לראות כמעט בכלל דימויים פגאנים. במקום זאת, הופיעו סמלים

למרות שנדמה כי כסף ומטבעות היו תמיד איתנו, הרי שבפועל, השימוש ב"כסף פרימיטיבי" (חפצים בעלי ערך מוסכם בסחר חליפין) כאמצעי תשלום התפתח לפני כ-4400 שנה, והשימוש במטבעות כפי שאנו מכירים אותם היום, החל לפני 2700 שנה.

התצוגה, הכוללת כ-250 חפצים, סוקרת שלושה פרקים נבחרים בתולדות הכסף: המצאת הכסף ומטבעות, סמלי דת ושלטון בארץ ישראל הקדומה המופיעים על גבי מטבעות, ויוקר המחיה לפני אלפיים שנה. מלבד מטבעות עתיקים, שחלקם התגלו בשנים האחרונות בחפירות ארכיאולוגיות של רשות העתיקות וחלקם הגיעו מאוספי אוצרות המדינה, מוצגים גם בצעי כסף (מתכות יקרות ששימשו לתשלום לפני המצאת המטבע) נדירים ומשקולות "שקלים" - יחידות משקל ששימשו למדידה ולקניית מוצרים כגון בקר ותבואה. החלק העוסק ביוקר המחיה בעת העתיקה מציג, בין השאר, מערכת מוניטארית של האימפריה הרומית ושל ארץ ישראל כחלק מהאימפריה. מטבע כסף רומי, שנקרא בספרות חז"ל דינר או זוז, שימש לחישובי מחירים בארץ ישראל בתקופה הרומית. באופן מעשי, עד למרד הגדול בשנת

תצוגות ארכיאולוגיות

תנכיים וכתובות שהזכירו את ההמשכיות של בית דוד. כן הותר השימוש בתיאורי מלכות ושלטון כגון קרן שפע, נזר וסוכר, אך בצורה שלא פגעה ברגשותיהם הדתיים של היהודים."

מוצג מיוחד בתערוכה בבנק מזרחי-טפחות הוא דימות (צילום ספקטרלי מיוחד) של חוזה הלוואה ומשכנתה נבטית עתיקה משנת 93/94 לסה"נ. החוזה, הכתוב בארמית-נבטית על פפירוס והתגלה ב-1961 בידי פרופ. יגאל ידן "במערת האיגרות" שבנחל חבר במדבר יהודה. שמור היום באוספי המגילות של רשות העתיקות. בחוזה מבטיח גבר נבטי להחזיר לאשתו הלוואה שלקח מהנדוניה שלה. המושג "משכן" מופיע בתעודה מספר פעמים.

אוצרות רשות העתיקות **עיצוב** סטודיו Y

* צילומים: רני פרייס

פעילות חינוכית

ילדי קהילת מגן אברהם מעומר הפכו לאנשים קדמוניים

החופש הגדול הגיע, ובמרכז ארכיאולוגי נגב ברשות העתיקות מארחים את ילדי הקייטנות ליום לא שגרתי שמשחזר חזרה לחיים לפני אלפי שנים.

ילדי הקייטנה של 'קהילת מגן אברהם' בעומר זכו לחוויה מיוחדת: השתתפות ב"יום האדם הקדמון"- יום מיוחד, ללא בריכה וללא מתנפחים, של כייף מסוג אחר. הקייטנים הצעירים הגיעו למשכנה של רשות העתיקות בישוב עומר, והעבירו שם יום שבו הם חקרו את נפלאות העולם הקדמון, התוודעו לממצאים אמיתיים מהתקופות הפרהיסטוריות, השתמשו בכלי אבן שונים וחתכו בעזרתם תפוחים, שזיפים ועוד פירות נוספים לסלט פירות משותף שהיה לו "טעם עתיק" במיוחד, טחנו חיטה בעזרת אבני שחיקה, והכינו קמח.

הילדים הכינו תלבושות של האנשים הקדומים, קישטו את עצמם בתכשיטים שהכינו במו ידיהם לפי הדגמים הקדומים, והתכוננו ליציאה לצייד וללקט המזון. בזמן ההפסקה, שתו הילדים מים צוננים ישר מקנקני החרס, ולגמו מים כבימי קדם.

לדברי אורית אפללו, מנהלת מרכז ארכיאולוגי נגב ברשות העתיקות, "ילדים שאוחזים בידם כלי אבן ששימש לצייד או לחיתוך לפני עשרות אלפי שנה, חשים את עולם העבר במלוא מובן המילה. מלבד החוויה המיוחדת, הילדים מרחיבים את ידיעותיהם, נחשפים לתחום הארכיאולוגיה ולחקר התרבויות הקדומות. זהו יום המשלב ערכים, למידה, יצירה והנאה."

* צילום: אורית אפללו, רשות העתיקות.

שונות

שם המשחק – משחקי לוח קדומים

* לחץ לתערוכה הוירטואלית

הודעות לעיתונות

* שוחזר ה"כתר" של שער שכם

* פסל נדיר של הרקולס נחשף בחרבת טרבנת שבעמק יזרעאל

* שלושה חשודים נתפסו "על חם" בתוך בור עמוק בשעה שעסקו בחפירות לא חוקיות בחיפוש אחר עתיקות בלב אתר ארכיאולוגי

* נחנכו אתר חומות העופל בגן הארכיאולוגי ירושלים ותצוגת התעודה הקדומה ביותר מירושלים

* נתגלתה גלוסקמה בת 2000 שנה, של בת למשפחת הכהנים הגדולים קיפא

הדפסים של מגילות ים המלח

* ניתן לרכוש הדפסים של מגילת תהילים קכ"ו (שיר המעלות) - לחץ לצפייה בתמונה ושל מגילת תהילים קל"ג ("הנה מה טוב ומה נעים..") - לחץ לצפייה בתמונה. למידע נוסף ולרכישה: חנה ארז 02-6204611; דוא"ל hannah@israntique.org.il

עריכה והפקה מירב שי תכנים יולי שוורץ, מיכה כהן, מירב שי, שלי אן-פלג

עריכה גרפית ערן צירמן תודות חנה הירשפלד

